

Nota van Antwoord

**Zienswijzen op het ontwerp partiële herziening
Programma Aanpak Stikstof**

15 december 2017

Inhoud

0. Inleiding.....	5
1. Gebiedsanalyses	8
1.1 Gelderland	8
Algemeen	8
Veluwe	8
1.2 Noord-Holland	9
Kennemerland-Zuid	9
1.3 Zuid-Holland	10
Solleveld & Kapittelduinen	10
1.4 Noord-Brabant	11
Leenderbos, Grootte Heide en De Plateaux	11
Deurnsche Peel & Mariapeel en Grootte Peel	11
1.5 Limburg.....	12
Maasduinen.....	12
2. Beleidskeuzes partiële herziening.....	13
Herziening in relatie tot beroepsprocedures.....	13
Documentatie behorend bij deze herziening.....	13
Toevoeging van leefgebieden	14
Geactualiseerde emissiefactoren.....	15
Toetsing op uitbreidingslocaties	15
AERIUS en besluitvorming.....	16
3. AERIUS Monitor versie 2016L.....	17
Timing inwerkingtreding nieuwe versie AERIUS.....	17
Overgangsregeling.....	17
Actuele benutting beschikbare depositieruimte.....	17
Landelijke depositiecijfers.....	19
Emissieinvoer in AERIUS Calculator	19
Vergelijking depositieberekeningen en metingen.....	19
4. Overige zienswijzen.....	21
Onderbouwing ammoniakbeleid	21
Depositiedaling	21

Deposities onder de drempelwaarde.....	22
Effecten herstelmaatregelen	22
Vee in natuurgebieden.....	23
Tijdelijke projecten en salderen	23
Borging herstelmaatregelen	24
Eerdere zienswijzen.....	24

0. Inleiding

Doel Programma Aanpak Stikstof

Het Programma Aanpak Stikstof 2015-2021 (hierna: het PAS) verbindt economische ontwikkeling met het op termijn realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen van de voor stikstof gevoelige habitattypen en (leefgebieden van) soorten voor de Natura 2000-gebieden die zijn opgenomen in dit programma. In een dichtbevolkt land als Nederland is het een uitdaging om een evenwicht te vinden tussen veerkrachtige natuur en gezonde economie. Het Rijk en de provincies geven met het programma ruimte aan ondernemers, omdat ze belangrijk zijn voor onze economie. Tegelijkertijd moet er voor de economische activiteiten voldoende draagkracht van de natuur zijn.

Al jaren is er in Natura 2000-gebieden een overschot aan stikstof (ammoniak en stikstofdioxide). Dit is schadelijk voor de natuur. Het belemmert ook vergunningverlening voor economische activiteiten. Daarom heeft het Rijk het initiatief genomen om deze stikstofproblemen aan te pakken. Het PAS heeft als doel de stikstofuitstoot te verminderen en daarmee ook economische ontwikkelingen mogelijk te maken.

De stikstofproblematiek wordt niet alleen veroorzaakt door bronnen in de nabijheid van een Natura 2000-gebied, maar ook door bronnen ver buiten Natura 2000-gebieden. Door alle betrokken overheden en sectoren is er op provinciaal en rijksniveau een gezamenlijke, samenhangende programmatische aanpak ontwikkeld. Deze aanpak bestaat uit landelijke maatregelen die de depositie van stikstof moeten verminderen en gebiedsspecifieke herstelmaatregelen. Herstelmaatregelen zijn gericht op het bestendiger maken van de natuur tegen een overbelasting van stikstof.

Partiële herziening

Het PAS maakt gebruik van het rekeninstrument AERIUS. De onderhavige partiële herziening van het programma vloeit voort uit een actualisatie van het onderdeel AERIUS Monitor. Omdat deze actualisatie doorwerkt in de omvang van de ontwikkelingsruimte die in het programma beschikbaar is gesteld, is een partiële herziening van het PAS nodig. Met de herziening blijft het programma gebaseerd op de meest actuele inzichten. Het belangrijkste inhoudelijke onderdeel van de actualisatie is het aanvullen van de al in AERIUS opgenomen leefgebieden met recent beschikbaar gekomen kaarten van leefgebieden van soorten. Daarmee zijn de kaarten van alle voor stikstof gevoelige leefgebieden compleet. Daarnaast zijn enkele emissiefactoren geactualiseerd en enkele wijzigingen in de lijst prioritaire projecten doorgevoerd.

De gebiedsanalyses zijn geactualiseerd op basis van de uitkomsten van de aangepaste AERIUS Monitor. De omvang van de stikstofdepositie en de depositie- en ontwikkelingsruimte is gewijzigd in alle gebieden behorend tot het programma. De omvang van de wijzigingen is verschillend per gebied en per habitatype. Door de complementering van de kaarten van leefgebieden is het voor een aantal gebieden noodzakelijk om aanvullende herstelmaatregelen te treffen. Deze zijn opgenomen in de gebiedsanalyses. Waar nodig is het ecologisch oordeel geactualiseerd. In het ecologisch oordeel is beoordeeld of met de toedeling van depositie- en ontwikkelingsruimte de instandhoudingsdoelstellingen voor de voor stikstof gevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten op termijn worden gehaald en/of behoud is geborgd. Daarnaast is beoordeeld of verslechtering van habitats en significante verstoring van soorten wordt voorkomen.

Terinzagelegging ontwerp besluit

De partiële herziening van het programma is voorbereid conform de uniforme openbare voorbereidingsprocedure uit de afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht en heeft van 14 juli 2017 tot en met 7 september ter inzage gelegen. Gedurende deze periode konden zienswijzen ten aanzien van het ontwerpbesluit worden ingediend. De terinzagelegging had betrekking op de volgende documenten:

- Ontwerp partiële herziening Programma Aanpak Stikstof 2015-2021
- Geactualiseerde gebiedsanalyses

Deze documenten zijn digitaal ter inzage gelegd via de website <http://pas.natura2000.nl>. Daarnaast konden de documenten worden ingezien op het ministerie van Economische Zaken.

De zienswijzeprocedure stond open voor eenieder. Alleen de gewijzigde onderdelen van het PAS stonden open voor inspraak. Een zienswijze kon op drie manieren worden ingediend:

1. Digitaal via internet
2. Schriftelijk per post
3. Telefonisch

Indieners van een zienswijze ontvingen per brief een ontvangstbevestiging met informatie over de verdere procedure.

Aantal en aard van de zienswijzen

Op het ontwerp partiële herziening Programma Aanpak Stikstof, de geactualiseerde gebiedsanalyses en de geactualiseerde passende beoordeling hebben 11 personen en organisaties een zienswijze ingediend. Een deel van de zienswijzen is namens of door verschillende personen of organisaties ondertekend. Er zijn ook vrijwel identieke zienswijzen, die door verschillende personen of organisaties zijn ingediend. Deze laatste zijn elk afzonderlijk meegeteld. De verdeling over verschillende categorieën insprekers is in onderstaand overzicht weergegeven.

Categorie inspreker	Aantal
Waterschap	1
Natuur- en milieuorganisaties	4
Bedrijfsleven	
- ondernemer	1
- agrarische belangenorganisaties	2
- overige belangenorganisatie	1
Individuele insprekers	1
Buurt- en bewonersverenigingen	1
Totaal	11

Nota van Antwoord

De Nota van Antwoord gaat in op de zienswijzen op het ontwerp partiële herziening Programma Aanpak Stikstof, inclusief geactualiseerde gebiedsanalyses. In de Nota van Antwoord zijn de zienswijzen niet individueel, maar per rubriek beantwoord. Indien de zienswijze heeft geleid tot aanpassing van de documenten, dan is dat in het antwoord aangegeven. Alle indieners van een zienswijze worden bericht over deze Nota van Antwoord.

De ongewijzigde delen van het PAS stonden niet open voor inspraak. Deze onderdelen hebben immers al eerder ter inzage gelegen. Volledigheidshalve zijn deze zienswijzen wel kort beantwoord. Indien mogelijk is daarbij verwezen naar beantwoording in een Nota van Antwoord behorende bij een vorige terinzagelegging.

De geactualiseerde lijst met prioritaire projecten en de toelichting op de actualisatie van AERIUS Monitor waren als achtergronddocument beschikbaar, maar maakten geen deel uit van de terinzagelegging. De geactualiseerde lijst met prioritaire projecten is opgenomen in de wijziging van de Regeling natuurbescherming. Op de voorbereiding van de wijziging van deze regelgeving is afdeling 3.4 Algemene wet bestuursrecht evenwel niet van toepassing, zodat het ontwerp van de prioritaire projectenlijst niet open stond voor het uitbrengen van zienswijzen.

De Nota van Antwoord is vastgesteld door de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de Minister van Infrastructuur en Waterstaat in overeenstemming met Gedeputeerde Staten van de provincies Drenthe, Flevoland, Fryslân, Gelderland, Groningen, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht, Zeeland, Zuid-Holland en met de Minister van Defensie.

1. Gebiedsanalyses

In de volgende paragrafen worden de zienswijzen beantwoord die over een specifieke gebiedsanalyse gaan. De gebieden zijn gerangschikt bij de provincies waarin zij (grotendeels) gelegen zijn. Welk bestuursorgaan bevoegd gezag is – dat wil zeggen eerste aanspreekpunt voor het beheerplan - is vermeld in bijlage 2 van het programma. Indien een PAS-gebied niet voorkomt in dit hoofdstuk, dan is er geen zienswijze over ingediend, of de zienswijze betrof een algemeen punt en is beantwoord in één van de andere hoofdstukken.

1.1 Gelderland

Algemeen

Een inspreker maakt bezwaar tegen de herziening voor zover deze leidt tot meer ontwikkelingsruimte in diverse Gelderse Natura 2000-gebieden.

Antwoord:

Het PAS maakt gebruik van het rekeninstrument AERIUS. In deze partiële herziening is AERIUS aangepast aan de meest actuele inzichten. Dit leidt lokaal tot wijzigingen in de depositieruimte en dus ook in de beschikbare ontwikkelingsruimte. In sommige gebieden is hierdoor meer ontwikkelingsruimte beschikbaar en in sommige gebieden minder.

Veluwe

Volgens een inspreker is er in 2030 nog te sterke overbelasting met stikstof op de Veluwe. Met het PAS wordt hier onvoldoende aan gedaan. Inspreker roept op tot het nemen van meer bronmaatregelen.

Antwoord:

De gebiedsanalyse laat zien dat er wetenschappelijk gezien redelijkerwijs geen twijfel is dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn worden gehaald. Daarbij is rekening gehouden met de verwachte daling in de stikstofdepositie, de te treffen herstelmaatregelen en de depositie- en ontwikkelingsruimte die zal worden gebruikt voor activiteiten. Er is een pakket bronmaatregelen in ontwikkeling voor het geval er in de toekomst knelpunten ontstaan in ontwikkelingsruimte of in herstel van de natuur.

1.2 Noord-Holland

Kennemerland-Zuid

1. Een inspreker verwijst naar figuur 3-4 in de gebiedsanalyse. De berekende stikstofdepositie is gemiddeld ca. 40-50 mol N/ha/jaar hoger dan bij berekening met de voorgaande versie van AERIUS Monitor. Is hiervoor een verklaring te geven?

Antwoord:

De wijzigingen in depositiecijfers zijn het gevolg van de toevoeging van leefgebiedenkaarten. Hierdoor zijn meer relevante hexagonen betrokken bij de berekening van de stikstofdepositie. Zie verder de beantwoording in hoofdstuk 3, AERIUS Monitor versie 2016L, landelijke depositiecijfers.

2. Een inspreker wijst op een aantal punten waarop de gebiedsanalyse verbeterd kan worden:
  - Figuur 3-5 geeft de Totale N-depositie 2014, 2020 en 2030 (mol N/ha/jaar) weer. Aantallen tussen haakjes in de legenda zijn hectares per klasse, voor 2014. Hoewel de kaarten verschillen ten opzichte van de voorgaande berekening zijn de genoemde oppervlaktes exact hetzelfde als bij de voorgaande berekening. Dit is niet waarschijnlijk en zal daarom gecorrigeerd dienen te worden.
  - De getallen in de tekst van H2130A bij figuur 3-10 stroken niet met de getallen in de figuur.
  - In de tekst staat dat Monitor versie 2016L een matige overbelasting van het habitatype over 33% van het areaal berekent. In de figuur staat een percentage van 47% en dat is dus een veel hoger percentage en groter oppervlak. Inspreker heeft dit niet gecheckt bij de overige habitats.

Antwoord:

De gebiedsanalyse is op basis van deze opmerkingen als volgt aangepast:

- De oppervlaktevermeldingen zijn van de kaarten verwijderd, omdat ze niet relevant zijn. Het belangrijkste doel van deze kaarten is dat ze een beeld geven van de afname van de depositie.
  - De tekst en getallen van H2130A zijn met elkaar in overeenstemming gebracht.
  - Het correcte percentage (47%) is in de tekst opgenomen. Dit geldt niet voor andere habitats.
3. Het valt een inspreker op dat habitattypen bij bijvoorbeeld de figuren bij H2180A en H2180B niet "geel" gearceerd zijn, maar dat er toch wijzigingen zijn doorgevoerd.

Antwoord:

Deze arceringen waren abusievelijk niet aangebracht.

4. Onder par. 4.10 Herstelmaatregelen habitatrictlijnsoorten is een tekst toegevoegd over overbegrazing door damherten in de Amsterdamse Waterleiding Duinen. Vermeld wordt dat het als uiterste maatregel denkbaar is om enclosures te gaan gebruiken. Een inspreker stelt dat de term enclosures, hoewel vanuit de nauwe korfslak gezien misschien correct, verwarrend is. Bij het uitsluiten van grazers wordt over het algemeen gesproken van exclosures. De inspreker schat in dat exclosures op specifieke plaatsen en bij het op gang brengen van bosverjonging en zoomontwikkeling momenteel noodzakelijk zijn. In ieder geval totdat het terugdringen van de populatie damherten voldoende effectief gebleken is. Nu dit wordt toegevoegd onder "nauwe korfslak" verdient het aanbeveling dit ook onder H2180A, B en C als geschikte herstelmaatregel in combinatie met verjongingsbeheer toe te voegen.

Antwoord:

De verwarring over de gebruikte terminologie is begrijpelijk en daarom is dit in de definitieve gebiedsanalyse verduidelijkt. Voor wat betreft het voorstel voor het toevoegen van aanvullende herstelmaatregelen wordt de inspreker gevraagd zijn voorstel naar voren te brengen bij zijn jaarlijkse gesprekken over de voortgang van de herstelmaatregelen met de provincie Noord-Holland. In deze gesprekken kan in overleg worden getreden over het aanpassen van de te nemen maatregelen en is het ook mogelijk om te kijken of dergelijke maatregelen moeten worden toegevoegd.

1.3 Zuid-Holland

Solleveld & Kapittelduinen

1. Inspreker vraagt zich af waarom in Voornes Duin en Solleveld & Kapittelduinen geen veranderingen in depositie zijn weergegeven tussen Monitor versie 2016 en versie 2016L, terwijl landelijk wel verschil in depositie is berekend.

Antwoord

De veranderingen in de op landelijk niveau berekende depositie zijn een gevolg van aanvulling van de leefgebiedenkaarten in AERIUS (zie ook de beantwoording in hoofdstuk 3 van deze Nota van Antwoord). De leefgebieden in de provincie Zuid-Holland waren al opgenomen in AERIUS Monitor versie 2016. Er is derhalve niet op een ander oppervlakte gerekend waardoor de deposities in de PAS-gebieden waar Zuid-Holland bevoegd gezag is, niet tot nauwelijks zijn veranderd tussen Monitor versie 2016 en versie 2016L.

2. Inspreker betoogt dat het beperken van ontwikkelingsruimte van prioritair project Haven en Industrie Complex Rotterdam (HIC) in strijd is met de uitgangspunten van het PAS (natuurontwikkeling én economische ontwikkeling).

Antwoord:

Het uitgangspunt van het PAS is behoud en waar nodig ontwikkeling van voor stikstof gevoelige natuur én economische ontwikkeling mogelijk maken. Economische ontwikkelingen zijn dus mogelijk voor zover dat past binnen de (Europese) juridische kaders voor natuurbescherming. Ook het prioritair project HIC Rotterdam dient te passen binnen dit beleidsuitgangspunt dat ten grondslag ligt aan het PAS.

3. Een inspreker meent dat de uitgangspunten en de gebiedsanalyses van het PAS in deze herziening zijn gewijzigd. Inspreker wijst op het interbestuurlijke overleg dat nu plaatsvindt waarin afspraken worden gemaakt over de ontwikkelingsruimte voor het HIC Rotterdam. Daarbij verzoekt inspreker de aan de gebiedsanalyses ten grondslag liggende uitgangspunten in overeenstemming te brengen met de in PAS-verband gemaakte afspraken over het prioritaire project HIC Rotterdam.

Antwoord:

De uitgangspunten van het PAS zijn niet gewijzigd met deze herziening. De herziening met AERIUS Monitor versie 2016L was vooral gericht op het invoeren van de leefgebiedenkaarten voor zover die nog niet waren opgenomen. Zoals inspreker aangeeft, vindt op dit moment interbestuurlijk overleg plaats. Hierin wordt de ontwikkelruimte voor HIC Rotterdam nader bezien met het oog op de partiële herziening met Monitor versie 2018 en deels ook de herziening met de Monitor versie die daarop volgt.

1.4 Noord-Brabant

Leenderbos, Grote Heide en De Plateaux

Een inspreker vindt dat er rekening gehouden moet worden met de bestaande situatie van zijn bedrijf in het Keersopdal. Er is in de gebiedsanalyse onvoldoende rekening gehouden met de voorgenomen aanleg van de Grenscorridor N69 in verband met significante schadelijke effecten voor de aanwezige vochtige alluviale bossen. Er is noodzaak tot integraal onderzoek naar effectieve herstelmaatregelen inclusief de gevolgen van de aanleg van de N69.

Antwoord:

In de gebiedsanalyse wordt niet ingegaan op de situatie van individuele bedrijven. Bovendien is er in deze partiële herziening met Monitor versie 2016L geen wijziging opgenomen waarop de genoemde onderdelen van deze zienswijze betrekking hebben. Daarom leidt deze zienswijze niet tot wijziging van de gebiedsanalyse.

Deurnsche Peel & Mariapeel en Grote Peel

1. Met deze partiële herziening zijn er leefgebieden toegevoegd. Volgens enkele insprekers is daarmee bij eerdere meldingen en verleende vergunningen geen rekening gehouden. Daarom moet bij nieuwe toedelingen van ontwikkelingsruimte berekend worden hoeveel ruimte bij die eerdere toedelingen al is opgebruikt.

Antwoord:

Bij eerdere toestemmingsbesluiten is wel getoetst op de instandhoudingsdoelstellingen voor soorten. De depositie die kan worden veroorzaakt door projecten waarvoor reeds een toestemmingsbesluit is genomen of een melding is gedaan is met Monitor versie 2016L herberekend. Daarmee is Register versie 2016L gebaseerd op de in AERIUS toegevoegde leefgebieden.

2. Enkele insprekers hebben niet kunnen vinden welke leefgebieden op welke plekken zijn toegevoegd en willen daarover geïnformeerd worden.

Antwoord:

In de gebiedsanalyse is in bijlage 1 Habitatkaart Deurnsche Peel en Mariapeel en Grote Peel voor beide gebieden te vinden waar leefgebieden (LG04, LG09 en LG13) zijn toegevoegd.

3. Het valt enkele insprekers op dat in de herziene gebiedsanalyse van de Peelgebieden een lagere stikstofdepositie is berekend dan in de gebiedsanalyse van januari 2015. Insprekers hadden het andersom verwacht en vragen naar een verklaring.

Antwoord:

Bij de partiële herziening van het PAS per 17 maart 2017 (Monitor versie 2016) zijn de berekende stikstofdeposities in het jaar 2014 en 2030 al lager dan de berekende stikstofdeposities in de gebiedsanalyse die in januari 2015 ter inzage heeft gelegen en ook lager dan de berekende deposities in de gebiedsanalyse waarmee het PAS op 1 juli 2015 in werking is getreden. Bij de partiële herziening op 17 maart 2017 zijn de meest actuele gegevens over emissiefactoren en prioritaire projecten verwerkt in AERIUS Monitor. Ook wordt sinds die herziening gebruik

gemaakt van de nieuwste versies van rekenmodellen, zoals de nieuwste versie van het Operationele Prioritaire Stoffen model (OPS). Dit heeft geleid tot een gewijzigde uitkomst van de depositieberekeningen. De trend is nog steeds een dalende depositie.

1.5 Limburg

Maasduinen

Een inspreker merkt op dat in sommige gebieden de ontwikkelruimte nagenoeg op is. Dat speelt bijvoorbeeld bij de Maasduinen. Daar is volgens de inspreker een rode lijst soort aangetroffen die niet in het aanwijzingsbesluit staat. Het leefgebied van deze soort is vervolgens bepaald en in de natuurtoets voor stikstof betrokken met alle verzwarende consequenties van dien voor de benodigde ontwikkelruimte bij uitbreiding van bedrijven. Ondernemers kunnen hiermee niet uit de voeten. Een inspreker heeft grote moeite met dergelijke 'verrassingen'. Het kan niet zo zijn dat het beter gaat met de natuur en daardoor er meer ontwikkelruimte nodig is voor bedrijfsuitbreiding.

Antwoord:

Het gaat om de zwarte specht. Deze soort heeft altijd in het aanwijzingsbesluit van de Maasduinen gestaan. Dit is gebaseerd op de Vogelrichtlijnaanwijzing van 24 maart 2000. Met de vorige versies van AERIUS Monitor werd indirecter op leefgebieden getoetst, vooral gebaseerd op de ligging van de voor soorten relevante habitats met behulp van de daarvoor relevante habitatkaart. In Monitor versie 2016L is dit verbeterd door het invoegen van een betere leefgebiedkartering. Het is dus niet zo dat er onterecht getoetst wordt op een leefgebied. De depositie die kan worden veroorzaakt door projecten waarvoor reeds een toestemmingsbesluit is genomen of een melding is gedaan is met Monitor versie 2016L herberekend. Daarmee is Register versie 2016L gebaseerd op de in AERIUS toegevoegde leefgebieden. Dit kan er toe leiden dat in sommige Natura 2000-gebieden op enkele locaties de ontwikkelingsruimte gedeeltelijk of geheel is uitgeput.

2. Beleidskeuzes partiële herziening

Herziening in relatie tot beroepsprocedures

Inspreker vindt het opmerkelijk dat ten tijde van diverse rechtszaken een wijziging van het PAS ter inzage wordt gelegd.

Antwoord:

Ten behoeve van de juridische houdbaarheid van het PAS is het belangrijk dat het programma gebaseerd blijft op de meest actuele inzichten. Het belangrijkste inhoudelijke onderdeel van de actualisatie is het aanvullen van de al in AERIUS opgenomen leefgebieden met recent beschikbaar gekomen kaarten van leefgebieden van soorten.

Daarmee zijn de kaarten van alle stikstofgevoelige leefgebieden compleet. De PAS-partners vonden het van belang dat zo spoedig mogelijk bij de berekening en registratie van de stikstofdepositie en ontwikkelingsruimte in het rekeninstrument AERIUS rekening wordt gehouden met alle leefgebieden van soorten. Daarom is voor deze herziening gekozen, waarbij gelijk ook enkele emissiefactoren zijn geactualiseerd en enkele wijzigingen in de lijst prioritaire projecten zijn doorgevoerd.

Documentatie behorend bij deze herziening

Alleen het gewijzigde PAS inclusief de gebiedsanalyses zijn ter inzage gelegd. Een inspreker constateert dat niet is aangegeven welke documenten hieraan ten grondslag liggen. Het is daarom voor derden lastig om de wijzigingen te beoordelen. Inspreker verzoekt om:

- alsnog een volledig overzicht te geven van de gebruikte documenten en onderzoeken waarop de wijzigingen zijn gebaseerd;
- leefgebiedenkaarten beschikbaar te stellen die zijn opgesteld door SOVON;
- kaarten beschikbaar te stellen waarop te zien is welke leefgebieden nieuw zijn toegevoegd aan AERIUS;
- kaarten beschikbaar te stellen waarop zichtbaar is waar leefgebieden reeds beschermde habitattypen overlappen, maar waarbij voor de habitattypen een hogere kritische depositiewaarde geldt;
- een overzicht te geven van Natura 2000-zones die eerder niet stikstofgevoelig waren, maar door toevoeging van stikstofgevoelige leefgebieden wel in het PAS opgenomen moeten worden.

Antwoord:

- De onderbouwing van de wijzigingen is terug te vinden in de gebiedsanalyses. De wijzigingen hierin met betrekking tot de leefgebieden zijn geel gemarkeerd. Daarbij is gebruik gemaakt van het Stappenplan van C. van den Brand en D. Bal et al d.d. 22-04-2013.¹
- De SOVON-kaarten vormen een tussenproduct in de totstandkoming van de kaarten die zijn opgenomen in AERIUS. Deze hebben geen formele status.
- De kaarten met nieuw toegevoegde leefgebieden zijn opgenomen in AERIUS Monitor versie 2016L. In Monitor is te zien waar de leefgebieden liggen in aanvulling op de habitattypen.
- In AERIUS zijn zowel de leefgebieden als de habitattypen zichtbaar. Waar overlapping plaatsvindt, wordt getoetst op het habitatype of leefgebied met de laagste en daarmee meest kritische depositiewaarde.

---

¹ Zie: pas.natura2000.nl/files/pas_vhr-soorten-stappenplan.pdf

- De toevoeging van leefgebieden heeft niet geleid tot nieuwe PAS-gebieden. De argumentatie om een gebied niet op te nemen in het PAS is vermeld in bijlage 3 van het programma.

Toevoeging van leefgebieden

1. Enkele insprekers vinden dat met deze herziening het natuurvergunningenbeleid wordt aangescherpt. Leefgebieden van stikstofgevoelige soorten omvatten een veel groter gebied dan de stikstofgevoelige habitattypen uit het aanwijzingsbesluit. Dit heeft grote gevolgen voor de landbouw. Er is meer ontwikkelingsruimte nodig, omdat het gebied waarop getoetst wordt groter is. Daarmee wordt het risico vergroot dat ontwikkelingsruimte in een gebied opraakt. In totaliteit is er daardoor minder ruimte voor economische ontwikkeling. Ook wordt de afstand tussen een bedrijf en stikstofgevoelig gebied kleiner. Voor bedrijven kan deze afstand zo klein zijn, dat voor een vergunning meer nodig is dan het maximum van 3 mol/ha/jaar zoals dat in provinciale beleidsregels is vastgelegd.
2. Een inspreker vindt de toetsing onduidelijk. Op welke leefgebieden wordt getoetst? Welke kaarten zijn opgenomen in AERIUS? Bijvoorbeeld in het gebied Rijntakken staan in het beheerplan drie typen leefgebieden: niet geschikt, mogelijk bezet geschikt leefgebied en bezet geschikt leefgebied. Wordt op de eerstgenoemde categorie niet getoetst en op de laatste wel?
3. Inspreker vindt dat een afweging van belangen nodig is. Het belang van Vogelrichtlijnsoorten door toetsing aan de Wet natuurbescherming weegt niet op tegen de grote nadelige consequenties voor bedrijven.
4. Indien moet worden getoetst op mogelijk bezet leefgebied in bijvoorbeeld het gebied Rijntakken, moet volgens een inspreker nagenoeg het hele gebied bij de toetsing betrokken worden. In de Vogelrichtlijn zijn kwantitatieve doelstellingen opgenomen. Als deze in bijvoorbeeld twee deelgebieden al behaald worden, is het volgens inspreker niet nodig om op een derde leefgebied te toetsen. Ook is niet nagedacht over het beperken van de externe werking, door bijvoorbeeld herstelmaatregelen.
5. Volgens een inspreker is de toevoeging van leefgebieden aan het PAS niet op een open en transparante manier gebeurd, terwijl gevolgen groot zijn.

Antwoord:

1. Het (op termijn) realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen van aangewezen soorten met een stikstofgevoelig leefgebied is altijd onderdeel geweest van de doelstelling van het PAS. Voor een groot aantal gebieden waren er echter nog geen actuele kaarten met de ligging van stikstofgevoelige leefgebieden van soorten beschikbaar, waardoor toetsing via AERIUS niet mogelijk was. Deze kaarten zijn voor de herziening op basis van AERIUS Monitor versie 2016L compleet gemaakt, zodat met ingang van deze herziening toetsing op leefgebieden via AERIUS wel mogelijk is.
2. De leefgebieden die zijn opgenomen in AERIUS monitor versie 2016L zijn getoetst. De kaarten in AERIUS Monitor versie 2016L geven bezet en mogelijk bezet leefgebied weer. Leefgebieden waarop getoetst wordt, zijn die leefgebieden waarvan het niet is uit te sluiten dat er sprake kan zijn van significante negatieve effecten op het instandhoudingsdoel van de soort (als gevolg van stikstofdepositie op dit leefgebied).
3. De afweging is onderdeel van het PAS, omdat binnen randvoorwaarden depositie- en ontwikkelingsruimte beschikbaar is gesteld. Het op termijn realiseren van instandhoudingsdoelen van soorten maakt integraal onderdeel uit van het PAS, net als de habitattypen. Met het gereed komen van geactualiseerde leefgebiedenkaarten is deze toetsing compleet gemaakt. Ook voor de leefgebieden is depositie- en ontwikkelingsruimte berekend.
4. Geografische beperking kan expliciet worden gemaakt door aan te geven dat een gebied niet wordt gebruikt en niet nodig is als leefgebied. Dat komt soms voor en is dan toegepast. Dit is echter alleen mogelijk op lokale schaal, dus niet op het niveau van complete deelgebieden. Met herstelmaatregelen is rekening gehouden. In het ecologisch oordeel is mede op basis van

de te treffen herstelmaatregelen vastgesteld dat verslechtering wordt voorkomen en waar nodig op termijn herstel wordt gerealiseerd. Juist door het treffen van de herstelmaatregelen is het mogelijk om ontwikkelingsruimte beschikbaar te stellen.

5. In de gebiedsanalyses zijn de overwegingen en analyses ten aanzien van opname van leefgebieden beschreven. Leefgebieden maakten vanaf de inwerkingtreding op 1 juli 2015 al deel uit van het PAS. De leefgebiedenkaarten waren echter nog niet allemaal beschikbaar en opgenomen in AERIUS (zie ook het antwoord bij 1.).

Geactualiseerde emissiefactoren

Een inspreker vraagt welke emissiefactoren zijn geactualiseerd. Het PAS is eerder dit jaar immers ook partieel herzien.

Antwoord:

Alleen de emissiefactoren voor het wegverkeer zijn aangepast. Deze emissiefactoren kwamen in het voorjaar beschikbaar en konden daarom nog niet meegenomen worden in de herziening eerder dit jaar (op basis van Monitor versie 2016), maar wel in deze herziening gebaseerd op Monitor versie 2016L. AERIUS Monitor versie 2016L is daarom aangepast op deze vastgestelde emissiefactoren. In de release notes van AERIUS staat welke veranderingen er in de nieuwe versie zijn opgenomen.²

Toetsing op uitbreidingslocaties

Inspreker geeft aan dat ten aanzien van een aantal gebieden discussie plaatsvindt over waar de uitbreidingsdoelstelling gerealiseerd zou moeten worden. Bij de huidige systematiek moet er in het kader van het PAS ook op deze nieuwe natuur getoetst worden. Volgens inspreker ontbreekt hierbij een evenwichtige belangenweging, omdat nu meer ontwikkelingsruimte nodig is bij bedrijfsuitbreiding. Inspreker vraagt zich af of het PAS rekening houdt met potentiële locaties voor uitbreidingsdoelstellingen. Een andere inspreker vindt juist dat wel op uitbreidingslocaties moet worden getoetst.

Antwoord:

Bij vergunningverlening vindt toetsing uitsluitend plaats op stikstofgevoelige, kwalificerende habitattypen, die op de habitattypenkaart staan en leefgebieden van soorten. De kaarten in AERIUS Monitor versie 2016L geven bezet en mogelijk bezet leefgebied weer. Er wordt echter niet getoetst op potentiële locaties die niet op de habitattypenkaart of de leefgebiedenkaart staan. In de gebiedsanalyse is beoordeeld of er wetenschappelijk gezien redelijkerwijs geen twijfel is dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn kunnen worden gehaald. Behoud is geborgd, dus verslechtering wordt voorkomen. 'Verbetering van de kwaliteit' of 'uitbreiding van de oppervlakte' van de habitattypen of leefgebieden zal in de gevallen waar dit een doelstelling is in het eerste, tweede of derde tijdvak van dit programma aanvangen.

---

² <https://www.aerius.nl/nl/nieuws/release-aerius-2016l>

AERIUS en besluitvorming

Een inspreker vindt dat AERIUS een ondoorzichtig systeem is. Is geautomatiseerde besluitvorming via AERIUS wel met voldoende democratische rechtstatelijke waarborgen omkleed? Hoe zit het met legaliteit, transparantie en openbaarheid? Is de kenbaarheid en controleerbaarheid voldoende gewaarborgd? Het is niet controleerbaar op basis waarvan een besluit wordt genomen.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de herziening. AERIUS is het rekeninstrument ter ondersteuning van het PAS. Er vindt geen automatische besluitvorming via AERIUS plaats. Toestemmingsbesluiten worden genomen door het bevoegd gezag en daar kan vervolgens bezwaar of beroep tegen worden aangetekend. De werking van AERIUS en de gebruikte (bron)gegevens zijn beschreven in openbare factsheets.³ In artikel 1.1 van de Regeling natuurbescherming is wettelijk voorgeschreven welke versie van AERIUS moet worden gebruikt:

- AERIUS Calculator: rekeninstrument als bedoeld in artikel 2.1, bestaande uit een softwareprogramma, beschikbaar op www.aerius.nl, versie 2016L, en een handboek, beschikbaar op www.aerius.nl, versie 2016L;
- AERIUS Register: registratie-instrument als bedoeld in artikel 2.6, eerste lid, beschikbaar op www.aerius.nl, versie 2016L;

In artikel 2.1 van de Regeling is bepaald dat het rekeninstrument wordt beheerd door de minister.

---

³ www.aerius.nl/factsheets

3. AERIUS Monitor versie 2016L

Timing inwerkingtreding nieuwe versie AERIUS

Het bevreemdt een inspreker dat de nieuwe versie van AERIUS reeds per 1 september 2017 is voorgeschreven. Dit is nog vóór het aflopen van de inspraakprocedure en ook vóór de definitieve vaststelling van de partiële herziening van het PAS na verwerking van inspraakreacties. Inspreker vraagt zich af of dat procedureel juist is.

Antwoord:

De PAS-partners vonden het van belang dat de nieuwe versies van AERIUS Register, Calculator en Connect zo spoedig mogelijk in werking traden, zodat bij de berekening en registratie van de stikstofdepositie en ontwikkelingsruimte rekening wordt gehouden met alle leefgebieden van soorten. Daarom is de vergunningverlening en de mogelijkheid voor meldingen voor de zomer stilgelegd. De partiële herziening van het programma treedt in werking op 15 december 2017. Aansluiten bij deze datum voor de inwerkingtreding van de nieuwe AERIUS versies zou betekenen dat de vergunningverlening en meldingen tot die tijd stil liggen. Dat zou een ongewenste situatie zijn. Er is daarom gekozen voor vervroegde inwerkingtreding van de geactualiseerde AERIUS versies, door deze per 1 september 2017 voor te schrijven met een wijziging van de Regeling natuurbescherming. Op deze ministeriële regeling is geen inspraak mogelijk. Wel is in de toelichting van de wijziging van de regeling aangegeven dat indien uit de terinzagelegging van de herziening van het programma wijzigingen volgen die van invloed zijn op de Regeling natuurbescherming, de Regeling natuurbescherming hierop wordt aangepast.

Overgangsregeling

Inspreker vraagt of er een overgangsregeling geldt voor lopende vergunningaanvragen die zijn ingediend met een berekening van de vorige versie van de AERIUS Calculator, maar waar nog geen (ontwerp)besluit over is genomen. Tot wanneer blijven de oude AERIUS-berekeningen gelden?

Antwoord:

Per 1 september 2017 moet gebruik worden gemaakt van Calculator versie 2016L. Voor aanvragen waarvoor besluitvorming nog plaats moet vinden op 1 september 2017, zal dit gebeuren op basis van de geactualiseerde versie van AERIUS Calculator. Er is geen overgangsregeling. Het is ongewenst dat vergunningen en meldingen nog gebaseerd blijven op de verouderde versie van Calculator. Bovendien zou met een overgangsregeling een mismatch ontstaan met de beschikbare depositie- en ontwikkelingsruimte die is herberekend op basis van AERIUS Monitor versie 2016L.

Actuele benutting beschikbare depositieruimte

1. Enkele insprekers vragen inzicht in de mate waarin de vastgestelde ontwikkelingsruimte inmiddels is benut en er nu nog resteert.

Antwoord:

Informatie over de beschikbaarheid van depositieruimte is beschikbaar via AERIUS Monitor (<https://monitor.aerius.nl/monitor/>). De meest actuele informatie is beschikbaar via de AERIUS

open data webservice: 'Open Data – Actuele depositieruimte'. In deze dataset is terug te vinden hoeveel depositie- en ontwikkelingsruimte er in totaal voor de eerste helft van het eerste PAS-tijdvak beschikbaar is. Daarnaast geeft deze dataset dagelijks het actuele overzicht (de actuele benutting van de beschikbare ruimte) per hexagoon en per segment (prioritaire projecten, segment 2 en reservering voor meldingen onder de grenswaarde). De beschrijving van de gegevens (metadata) en URL zijn gepubliceerd via het Nationaal Georegister. De algemene link naar Nationaal Georegister is <https://www.nationaalgeoregister.nl>. Met de zoekterm 'PAS' kan alle open data gevonden worden die gerelateerd is aan het PAS, waaronder 'AERIUS totale stikstofdepositie'. Inhoudelijke toelichting op de gegevens is gepubliceerd in factsheets.⁴

2. Een inspreker vraagt om inzicht in de mate waarin ontwikkelingsruimte van de tweede helft van dit PAS-tijdvak reeds is benut. Inspreker vraagt tevens om de berekening van die percentages inzichtelijk te maken met de hieraan ten grondslag liggende - verifieerbare - berekeningen.

Antwoord:

De beschikbare depositie- en ontwikkelingsruimte zijn herberekend op basis van AERIUS Monitor versie 2016L. Ook de depositie die kan worden veroorzaakt door projecten waarvoor reeds een toestemmingsbesluit is genomen of een melding is gedaan is met Monitor versie 2016L herberekend. Daarmee blijft Register gebaseerd op de laatste inzichten. De herberekeningen hebben tot gevolg dat de depositie die ontstaat door (reeds) benutte/toegekende ontwikkelingsruimte op een aantal locaties (1018 hexagonen; dit is 0,40% van alle hexagonen met stikstofgevoelige habitats in PAS-gebieden) in 19 gebieden groter is dan de beschikbare ontwikkelingsruimte voor de eerste helft van dit PAS-tijdvak. Dit is gekort op de ontwikkelingsruimte voor de tweede helft van dit PAS-tijdvak. Op deze locaties is geen ontwikkelingsruimte meer beschikbaar voor toedeling in toestemmingsbesluiten. Dit geldt niet voor prioritaire projecten, omdat hiervoor apart ontwikkelingsruimte is gereserveerd. In 2018 wordt besloten over beschikbaarstelling van de (resterende) gereserveerde ontwikkelingsruimte voor de tweede helft van dit PAS-tijdvak.

Nummer	Gebied	Totaal aantal hexagonen	% hexagonen met benutting OR tweede helft van dit PAS-tijdvak
2	Duinen en Lage Land Texel	4070	0,07%
13	Alde Feanen	1237	0,24%
15	Van Oordt's Mersken	681	0,15%
17	Bakkeveense Duinen	124	0,81%
18	Rottige Meenthe & Brandemeer	1382	0,07%
21	Lieftingsbroek	31	6,45%
27	Drents-Friese Wold & Leggelderveld	6745	0,09%
34	Weerribben	3453	0,03%
35	De Wieden	5296	0,04%
36	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	693	0,14%
38	Rijntakken	16569	1,32%
57	Veluwe	92119	0,32%
90	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	280	0,36%
128	Brabantse Wal	5280	8,45%
138	Weerter- en Budelerbergen & Ringselven	2585	0,04%

⁴ <https://www.aerius.nl/nl/factsheets/open-data-actuele-depositieruimte/12-09-2017> en <https://www.aerius.nl/nl/factsheets/open-data-totale-stikstofdepositie/01-09-2017>

145	Maasduinen	4847	0,39%
156	Bemelerberg & Schiepersberg	171	2,92%
157	Geuldal	2671	0,04%
160	Savelsbos	419	3,10%

Landelijke depositiecijfers

Uit AERIUS Monitor versie 2016L blijkt dat ten opzichte van Monitor versie 2016 de gemiddelde landelijke deposities in alle zichtjaren zijn toegenomen (tabel 1.1 van het programma). Enkele insprekers vragen om een toelichting op deze toename. De schommelingen in resultaten van opeenvolgende versies van Monitor roepen bij een inspreker de vraag op of de voorspelde reducties van het PAS wel voldoende zeker zijn.

Antwoord

De rekenresultaten van AERIUS Monitor waar de inspreker aan refereert, betreffen de gemiddelde stikstofdepositie op voor stikstof gevoelige habitattypen en leefgebieden voor soorten in Natura 2000-gebieden. Met Monitor versie 2016L zijn de al in AERIUS opgenomen leefgebieden aangevuld met recent beschikbaar gekomen kaarten van leefgebieden van soorten. Daarmee zijn de kaarten van alle voor stikstof gevoelige leefgebieden compleet. Hierdoor zijn er meer relevante hexagonen betrokken bij de berekening van de stikstofdepositie en is de totaal berekende stikstofdepositie groter dan was berekend met de vorige versie van Monitor.

Uit de berekeningen met Monitor versie 2016L blijkt dat de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden met stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten tussen 2014 en 2030 gemiddeld met 15% afneemt. Alleen bij de sectoren energie, industrie en afvalverwerking en consumenten is tussen 2014 en 2030 een toename van stikstofdeposities te zien.

Emissieinvoer in AERIUS Calculator

Inspreker vraagt aandacht voor een specifiek uitvoeringsprobleem waarbij uitstoot-getallen moeten worden ingevoerd op basis van maximale waarden uit de milieuvergunning. Dit zijn vaak waarden die slechts 1 tot 5 dagen per jaar voorkomen. Hiermee wordt een stikstofproductie per jaar bepaald die zo maar 2 tot 3 keer hoger is dan wat realistisch mogelijk is. De inspreker verzoekt om de te gebruiken rekenmodule nog eens op juistheid te checken.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. Bij de vergunningaanvraag in het kader van de Wet natuurbescherming dient een berekening met AERIUS Calculator gevoegd te worden, die overeenkomt met de activiteit. De benodigde depositieruimte moet met AERIUS berekend worden op basis van de emissie in kg/jaar per emissiebron. Hiermee kan dus de daadwerkelijke emissie per jaar ingevoerd worden.

Vergelijking depositieberekeningen en metingen

1. Inspreker vraagt of er momenteel veldmetingen worden gedaan die de via modellen berekende stikstofdepositie ook daadwerkelijk staven. De cumulatie van stikstof gaat door en volgens het Landelijk Meetnet Luchtkwaliteit (LML) is er geen daling in de stikstofdepositie. Inspreker vraagt zich af waar de daling van stikstof van de afgelopen jaren uit de modellen vandaan komt. Er is op de Veluwe geen verbetering maar verslechtering van de natuurkwaliteit te zien.

2. Een inspreker stelt dat uit de metingen in het veld blijkt dat de stikstofemissie niet afneemt. Daarom vindt deze inspreker dat ten onrechte een algehele vrijstelling geldt voor activiteiten waarvan de stikstofdepositie lager is dan de drempelwaarde.
3. Een inspreker stelt dat in de afgelopen jaren voor (agrarische) bedrijven een groot aantal Nbwetvergunningen is verleend met toedeling van ontwikkelingsruimte. Deze zijn nog niet allemaal opgevuld. Dit zijn latente emissierechten die nog niet kunnen worden gemeten.

Antwoord:

De zienswijzen hebben geen betrekking op de herziening.

1. De natuur reageert langzaam op veranderingen in stikstofdepositie, die zijn niet op korte termijn te zien. Er worden ook herstelmaatregelen uitgevoerd om de natuur robuuster te maken voor stikstof. De daling van de verwachte stikstofemissie die met AERIUS is berekend, is gebaseerd op de emissieontwikkeling zoals gehanteerd in de BovenRaming (BR), één van de standaard toekomstscenario's van het Planbureau voor de Leefomgeving.⁵ De rekenmodellen worden gevalideerd met het LML en het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN). Voor een toelichting op de verschillen tussen de berekeningen en metingen wordt verwezen naar de Nota van antwoord van juli 2015.
2. Ontwikkelingsruimte die in verleende natuurvergunningen (in het kader van de Wet natuurbescherming en vóór 2017 in het kader van de Nbwet) is toegekend, is voor onbepaalde tijd geregistreerd. Het PAS houdt dus rekening met deze emissierechten.
3. Er bestaat een verschil in de trends tussen de berekende ammoniakemissies en -concentraties en de gemeten ammoniakconcentraties. Dit is toegelicht in de Nota van Antwoord van 1 juli 2015. Ook in het door de inspreker meegestuurde RIVM-rapport 'Het verloop van de ammoniakconcentratie over 2005-2014' staat dat de oorzaak van het verschil op dit moment nog niet duidelijk is en verder wordt uitgezocht. Uit de berekeningen met AERIUS Monitor versie 2016L blijkt dat de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden met stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten tussen 2014 en 2030 gemiddeld met 15% afneemt. Zie paragraaf 5.4 van het Programma Aanpak Stikstof 2015-2021 voor een toelichting op de drempelwaarde en hoe hiermee rekening wordt gehouden in het PAS.

---

⁵ Zie voor een toelichting hierop <https://www.aerius.nl/nl/handleiding/depositie/stap-1> en <http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2017-emissieramingen-luchtverontreinigende-stoffen-nederland-rapportage-2017-2946.pdf>.

4. Overige zienswijzen

Onderbouwing ammoniakbeleid

Inspreker wijst erop dat de Raad van State aangeeft dat de onderbouwing van AERIUS op een aantal punten transparanter kan en de ammoniakdiscussie erkent, zoals aan de orde is in het onderzoeksrapport 'Ammoniak in Nederland, Enkele Kritische Wetenschappelijke Kanttekeningen', (J.C. Hanekamp e.a., 2017). Op basis van rechtszekerheid en evenredigheid moeten metingen die ten grondslag liggen aan het PAS tegen het licht gehouden worden. Inspreker vindt dat ondernemers erop moeten kunnen vertrouwen dat de effectiviteit van maatregelen niet ter discussie staat en op juiste wijze wordt betrokken in AERIUS.

Antwoord:

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State stelt in haar uitspraak van 17 mei 2017 vast dat een nadere onderbouwing nodig is van enkele keuzes, gegevens en aannames die ten grondslag liggen aan het PAS. De PAS-partners werken momenteel aan deze nadere onderbouwing. Eén van de verbeterpunten is de onderbouwing van de dalende trend in de stikstofdepositie die met AERIUS berekend wordt.

Het onderzoek dat de inspreker naar voren brengt, wordt niet in de uitspraak van de Raad van State genoemd. De staatssecretaris van Economische Zaken heeft in een brief aan de Tweede Kamer gereageerd op dit onderzoek.⁶ De stelling van de onderzoekers dat de wetenschappelijke onderbouwing van het ammoniakbeleid niet goed zou zijn wordt niet onderschreven. In de brief aan de Tweede Kamer is aangegeven dat dit rapport voor het ammoniakbeleid vooralsnog geen consequenties heeft. De effectiviteit van de maatregelen op zich staat niet ter discussie.

Depositiedaling

1. Vanwege de grote bijdrage vanuit de landbouw aan de depositie vindt een inspreker het belangrijk om grip hierop te krijgen en houden (via vergunningverlening of anderszins). Het daadwerkelijk realiseren van dalingen in de landbouw en in het buitenland baart de inspreker zorgen. Zo blijft in het programma gesproken worden over het voeren van gesprekken met Duitsland, Wallonië en Vlaanderen, zonder dat dit heeft geleid tot een situatie waarin deze landen de effecten van hun projecten op Nederlandse Natura 2000-gebieden in kaart hebben gebracht en getoetst (hetgeen de Habitatrichtlijn vereist).
2. Inspreker stelt dat verbetering alleen mogelijk is door meer brongerichte maatregelen te treffen (zoals vermindering dieraantallen, beperking maximumsnelheid) en niet door gelijker tijd zo veel ontwikkelingsruimte vrij te geven. Een andere inspreker constateert dat met de voorliggende wijziging de ambitie voor depositiereductie ongewijzigd blijft, terwijl meer reductie nodig is.

Antwoord:

1. Uit de berekeningen met AERIUS Monitor versie 2016L blijkt dat de deposities vanuit de landbouw en vanuit het buitenland tussen 2014 en 2030 afnemen met respectievelijk 7 en 27%. In het kader van het PAS wordt de ammoniakemissie met 10 kton per jaar netto verlaagd in 2030 ten opzicht van 2013. Hiertoe is in 2014 een overeenkomst gesloten met de landbouwsector. De voortgang van de uitvoering van de overeenkomst wordt gemonitord. Voor nieuwe activiteiten of voor uitbreiding van bestaande activiteiten die depositie

---

⁶ Tk brief 33 037 nr. 191, 20 februari 2017

veroorzaken op een voor stikstof gevoelig Natura 2000-gebied moet de landbouw, net als andere sectoren, over een natuurvergunning beschikken. Onder de grenswaarde van 1 mol/hectare/jaar heeft de sector een meldingsplicht.

De Europese regelgeving met betrekking tot luchtkwaliteit (NOx en NH3) zorgt ook in het buitenland voor een afname van stikstofemissies. Deze afname zal leiden tot een afname van de stikstofdepositie op Nederlandse natuurgebieden. Toetsen van de effecten van buitenlandse projecten op Nederlandse Natura 2000-gebieden zorgt niet per definitie voor een daling van de stikstofdepositie afkomstig van buitenlandse bronnen. Lokale piekbelasting veroorzaakt door een buitenlandse bron kan daarmee wel voorkomen worden. Overigens is het niet zo dat de ons omringende landen helemaal niet toetsen op de effecten van hun projecten op Nederlandse Natura 2000-gebieden. Het Vlaamse toetsingskader is per 1 juli 2017 gewijzigd. De drempelwaarde van 3% van de kritische depositiewaarde van een voor stikstof gevoelig habitatype of leefgebied in een Vlaams Natura 2000-gebied is verhoogd naar 5%. Bijlage 5 van het programma is hierop aangepast.

2. De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. De gebiedsanalyse laat zien dat er wetenschappelijk gezien redelijkerwijs geen twijfel is dat de instandhoudingsdoelstellingen op termijn worden gehaald. Daarbij is rekening gehouden met de verwachte daling in de stikstofdepositie, de effecten van de te treffen herstelmaatregelen en de depositie- en ontwikkelingsruimte die zal worden gebruikt voor activiteiten. Ook in gebieden met grote overbelasting is depositieruimte, omdat ook daar de stikstofemissie daalt en daarmee ook de stikstofdepositie. Voor een uitgebreid antwoord wordt verwezen naar de Nota van Antwoord van 1 juli 2015, hoofdstuk 2, omvang depositiedaling en hoofdstuk 7, omvang ontwikkelingsruimte, onder 4).

Deposities onder de drempelwaarde

Het PAS stelt dat in de eerste helft van het tijdvak van het programma enkel een vast percentage van de beschikbare ruimte zal worden benut. Inspreker verzoekt te bevestigen of inderdaad tot 1 juli 2018 de meldingsvrije toenames onder de drempelwaarde van 0,05 mol N/ha/jaar ongehinderd kunnen blijven plaatsvinden.

Antwoord:

Van de ontwikkelingsruimte in segment 2 is in de eerste 3 jaar van het programma 60% beschikbaar voor toedeling. Voor deposities onder de drempelwaarde is geen verdeling gemaakt over de eerste en tweede helft van het tijdvak. Zie paragraaf 5.4 van het Programma Aanpak Stikstof 2015-2021 voor een toelichting op de drempelwaarde en hoe hiermee rekening wordt gehouden in het PAS. Het programma is op dit punt niet gewijzigd. Deposities onder de drempelwaarde van 0,05 mol N/ha/jaar kunnen inderdaad blijven plaatsvinden.

Effecten herstelmaatregelen

Het effect van de herstelmaatregelen is volgens een inspreker niet getoetst. Het is daardoor niet zeker of ze werken. De achtergronddepositie blijft ondanks de maatregelen nog steeds te hoog, dus zou er niet meer ontwikkelingsruimte uitgegeven moeten worden.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de herziening. De werkzaamheid van de herstelmaatregelen is voldoende wetenschappelijk onderbouwd. Dit is beschreven in paragraaf 3.4 van het programma.

Vee in natuurgebieden

Een inspreker vindt het inconsequent, dat boeren hun stikstofemissie moeten verminderen. Er wordt immers allerlei vee, dat in Nederland nooit thuis gehoord heeft, in Natura 2000-gebieden uitgezet. Dit uitzetten dient volgens inspreker per direct verboden te worden.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de herziening. Begrazing is een herstelmaatregel die in verschillende Natura 2000-gebieden wordt toegepast. Via begrazing worden voedingsstoffen afgevoerd en ontstaat een gevarieerdere vegetatiestructuur. De beheerder van het gebied kiest welke grazers worden ingezet. Deze keuze is afhankelijk van de lokale omstandigheden, alsmede de natuurdoelen die worden nagestreefd. Er kan voor begrazing ook vee van boeren worden ingezet. Er is geen reden om de inzet van grazers te beperken tot vee dat in de Nederlandse landbouw gangbaar is. Het verbod op uitzetten van dieren (artikel 3.34, Wet natuurbescherming) is niet van toepassing, omdat het geen in het wild levende dieren, maar gehouden dieren zijn.

Tijdelijke projecten en salderen

Bij de winning van oppervlaktedelfstoffen is volgens inspreker hooguit sprake van een tijdelijk depositieprobleem in nabijgelegen Natura 2000-gebieden. Dit omdat het tijdelijke projecten zijn, waarbij alleen tijdens de uitvoering stikstofemissie plaatsvindt. Na afloop zal de stikstofdepositie in nabijgelegen Natura 2000-gebieden altijd lager zijn dan zonder zo'n project, omdat landbouwgrond uit productie genomen wordt en vervangen wordt door een natuurgerichte inrichting. Op dit moment is het volgens inspreker onduidelijk hoe de tijdelijkheid en het vanwege een project uit productie nemen van landbouwgronden in de AERIUS-systematiek meegenomen kunnen worden.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de wijziging. In de systematiek van het PAS is al rekening gehouden met tijdelijke projecten. Voor tijdelijke projecten van maximaal vijf jaar geldt een afwijkende berekening van toe te delen ontwikkelingsruimte bij een toestemmingsbesluit (zie paragraaf 4.2.9 punt 3 van het programma). Hieruit kan worden afgeleid dat de wetgever projecten die langer in beslag nemen dan vijf jaar niet kwalificeert als tijdelijke projecten. Als oppervlaktedelfstoffenwinning plaatsvindt op landbouwgrond die uit productie wordt genomen, is de kans aanzienlijk dat de door de ontgroning veroorzaakte stikstofdepositie niet mag worden verrekend met de stikstofdepositie die werd veroorzaakt door het stoppende landbouwproject. Zogenaamd 'extern salderen' is immers verboden voor inrichtingen op grond van artikel 5.5, derde lid, van de Wet natuurbescherming. Uit de Wet milieubeheer volgt dat sprake is van een inrichting wanneer een activiteit aan de volgende criteria voldoet:

- bedrijfsmatig is of wordt uitgeoefend in een omvang alsof zij bedrijfsmatig is, en
- plaatsvindt binnen een zekere begrenzing, en
- pleegt te worden verricht.

Dit zijn cumulatieve criteria. Bestuursorganen kunnen bij uitzondering vrijstelling verlenen van het verbod op extern salderen op grond van artikel 2.14, eerste lid, van het Besluit natuurbescherming. Die mogelijkheid bestaat uitsluitend als een goede werking van het programma niet in gevaar komt. Dat betekent onder andere dat als in het programma al rekening is gehouden met de verlaging van de depositie als gevolg van beëindiging van het landbouwbedrijf (bijvoorbeeld in depositiedaling door stoppers), geen vrijstelling kan worden verleend. Intern salderen is niet verboden. Intern salderen betekent dat binnen dezelfde inrichting maatregelen worden genomen die de uitstoot of depositie van de inrichting zelf verminderen. Dit impliceert dat alleen sprake kan zijn van intern salderen als een veehouderij inclusief vergunde

depositie wordt overgenomen door de delfstofwinner, dus onderdeel van de bedrijfsvoering van de delfstofwinner wordt, en daarna wordt beëindigd. Dat lijkt lastig aan te tonen en zal per geval moeten worden bekeken (maatwerk). Intern salderen leent zich daarom niet voor opname in een algemene regel.

Borging herstelmaatregelen

Een inspreker vraagt of alle herstelmaatregelen zijn geborgd in afspraken en financieel zijn geregeld met de terreinbeheerders. Gevraagd wordt om een overzicht van per provincie. Inspreker vindt het onjuist als niet geborgde afspraken zijn meegenomen in de berekeningen van AERIUS.

Antwoord:

De zienswijze heeft geen betrekking op de herziening. Voor de beantwoording wordt verwezen naar de Nota van Antwoord van maart 2017. In aanvulling daarop wordt verwezen naar de PAS-gebiedsrapportages en de PAS landelijke monitoringsrapportage natuur. In deze rapportages wordt o.a. de voortgang van de uitvoering van herstelmaatregelen jaarlijks gemonitord. De monitoringsrapportages zijn gepubliceerd.⁷ Het effect van herstelmaatregelen is niet van invloed op de berekende omvang van de ontwikkelingsruimte en is dan ook geen onderdeel van de berekeningen van AERIUS.

Eerdere zienswijzen

Enkele insprekers brengen hun eerder ingebrachte zienswijzen opnieuw onder de aandacht.

Antwoord:

Voor de beantwoording wordt verwezen naar de Nota van Antwoord behorend bij de beantwoording van deze zienswijzen (juli 2015, december 2015 en maart 2017).

---

⁷ <https://www.bij12.nl/onderwerpen/programma-aanpak-stikstof/monitoring-pas/5224-2/>